

A Bolyai-ösztöndíjről

„Számomra a Bolyai- (és a Széchenyi-) ösztöndíj a hosszú távú, ... az értékorientált szemlélet megerősítését jelenti ..., túlmutat a projektfinanszírozási szemléleten, hosszabb távra mer befektetni ...”

*(Részlet Margitay Tihamér /filozófia/
Bolyai-ösztöndíjas leveléből)*

A Felsőoktatási törvény 1996. évi módosításával a művelődési kormányzat bevezette a legjobb egyetemi oktatók-kutatók számára a havi jövedelmüket legalább megkétszerező Széchenyi Professzori Ösztöndíjat, majd 1997-ben – elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia elnökének sürgető kezdeményezése nyomán – a kormány hozott rendeletet a posztdoktori foglalkoztatás rendszerének kialakítására és ennek keretében Bolyai János Kutatói Ösztöndíj létesítésére.

A Bolyai-ösztöndíj kifejezetten a fiatal (40 év alatti), tehetséges kutatók anyagi támogatására, mint a rendelet szövegez: „a kiemelkedő kutatási-fejlesztési teljesítmény ösztönzésére és elismerésére” létesült. Ugyanezen rendelet intézkedett arról, hogy „az ösztöndíjat független, szakmailag és tudományos szempontból autonóm, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke által az MTA köztestületi keretei között létrehozott Kuratórium ítélje oda nyilvános pályázati rendszerben”.

A Kuratórium még 1997-ben megalakult, és 1998-ban hirdette meg először az ösztöndíjra pályázás lehetőségét. Másodszor 1999-ben lehetett pályázni, ezt követte az idei esztendő: 2000. február 29-e volt a benyújtás határideje. Az ösztöndíj egy-három évi időtartamra nyerhető el, összege a folyósítást megelőző évre megállapított kötelező legkisebb munkabér háromszorosa. Joggal állapíthatta meg a Széchenyi Kuratórium és a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj Kuratóriuma 1999. évi június 14-i együttes ülése, hogy a kutatói és egyetemi, illetve főiskolai oktatói alapfizetés általános rendezéséig az ösztöndíjaknak a kiemelkedő munkára való ösztönzésen túl jövedelem-kiegészítő szerepük is van.

Az alábbiakban nagyon röviden ismertetjük, hogyan is zajlik a pályázatok zsűrizése. A Kuratórium – az Akadémia tizenegy tudományos osztályának megfelelően – tizenegy szakértői kollégiumot kért fel az elbírálásra. Ezek összetétele olyan, hogy bennük minden szaktudomány képviselőjét egy-két tudós látja el. (Amennyiben olyan kevésbé művelt, vagy hiányszakot jelentő szakterületről érkezik a pályázat, amelynek nincsen eredetileg képviselője a grémiumban, a kollégium kiegészíti sorait illetékes szakértővel.) A Kuratórium a beérkezett pályázatok számbavétele után megállapítja az egyes szakértői kollégiumok által ösztöndíjra javasolható pályázatok számát. Ennek alapja a befutott összes pályázat és a kiosztható ösztöndíjak aránya. A szakértői kollégiumok azután a tudományterületeikre érkezett pályázatok összességéből ugyanebben az arányban javasolhatnak ösztöndíj-odaítélést. A szakértői kollégium munkája során minden pályázatot két egymástól függet-

len szaktudós bírál el elsőként, majd ezen bírálatok ismeretében a kollégium az egyes pályázatokat lelkiismeretes összehasonlító-elemző vizsgálatnak veti alá és rangsorolja őket. A kuratórium a szakmai kollégiumok rangsorán nem változtat, csak vitás esetekben él döntési jogával, illetve bizonyos esetekben – kizárólag tudománypolitikai megfontolások alapján – a 11 szakértői kollégium által javasolt személyeken túl is ítélt oda néhány ösztöndíjat. Az elbírálásnak ez a rendje messzemenően kielégíti azt az elvet, hogy a szak-tudományok a maguk szakmai szükségletei és értékrendje által követett módon, valóban függetlenül hozzák meg döntéseiket.

A Bolyai-ösztöndíj első meghirdetésekor mintegy 850 pályázat érkezett. Áttekintésük és számbavételük – éppen mert a fiatal kutatók egészen különböző rétegeiből jöttek – azonnal kérdéseket vetett fel. Kiknek támogatását szolgálja a Bolyai-ösztöndíj mindenekelőtt?

- Az egészen fiatalokét, a kezdő kutatókét?
- Legyen az ösztöndíj mindenekelőtt a PhD fokozatot szerzett fiatalok posztdoktori ösztöndíja?
- Tudományos fokozattal rendelkező, érett és tapasztalt kutatók ösztöndíja legyen?
- Az MTA doktora cím elnyerését pályázó, már-már vezető kutatók támogatását célozza?
- Milyen arányban részesedjenek az ösztöndíjból határainkon túl élő fiatal magyar kutatók?
- Állás nélküli fiatal kutatókat támogasson?

A pályázatok elbírálásának eredményeiből az derül ki, hogy a tudományos fokozattal rendelkező érett, tapasztalt kutatók sokkal esélyesebbek voltak. Az ösztöndíj meghirdetésének és elbírálásának mindhárom fordulójában a 30. és 40. életév közötti korcsoportok immár tudományos fokozattal rendelkező kutatói jutottak a legnagyobb arányban ösztöndíjhoz, és ez a tendencia az utolsó fordulóban (a 2000. évben) még erősödött is. Érdekes és markánsnak mondható különbség mutatkozik e csoportokon belül azonban abban a vonatkozásban, hogy a pályázó kandidátusi, vagy PhD fokozattal rendelkezik-e. A felvetteknek a jelentkezők százalékában megadott aránya a 30–40 évesek között mindhárom évben kiugróan a kandidátusi fokozattal rendelkezők nagyobb esélyeit mutatja. Kisebbséggel pályázhattak a kezdő fiatal kutatók és azok, akik a fokozatszerzést közvetlenül követő posztdoktori ösztöndíjnak tekintették a Bolyai-ösztöndíjat.

A három évben összesen huszonnégy határon túl élő fiatal magyar kutató pályázatát fogadta el a Kuratórium. 1998-ban 18, 1999-ben 4, 2000-ben 2 fő nyert közülük Bolyai-ösztöndíjat.

A pályázat időpontjában néhányan nem rendelkeztek munkahellyel. 1998-ban 24, 1999-ben 8, 2000-ben 21 ilyen kutató is pályázott. Közülük 1998-ban 6, 1999-ben 2, 2000-ben 4 főnek ítélte oda a Bolyai Kuratórium az ösztöndíjat.

Az 1998-ban felvettek 23%-a akadémiai kutató intézetben, 74%-a felsőoktatási intézményben, 3%-a egyéb intézményben dolgozott, vagy nem rendelkezett munkahellyel. Az 1999-ben felvettek 27%-a akadémiai kutatóintézetben, 71%-a felsőoktatási intézményben és 2%-a egyéb intézményben dolgozott, vagy nem rendelkezett munkahellyel. 2000-ben a fenti kategóriák arányai: 22%, 69%, ill. 9%.

Mindehhez megemlíthetjük még, hogy az 1998-ban Bolyai-ösztöndíjat elnyert 344 kutató közül többen egyidejűleg Széchenyi Professzori Ösztöndíjat is megpályáztak és el is nyerték azt, 23-an pedig a 2000. évre meghirdetett pályázaton vettek részt s ez év január elsejétől már élvezhetik is azt. Ez is mutatja, hogy igen jeles kutatók érdeklődését is ki-váltotta a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj kiírása.

Megállapíthatjuk, hogy a Bolyai Kuratórium és szakmai kollégiumai az ösztöndíj pályázat első három fordulójában – a lehetőségek csökkenő tendenciáját is figyelembe véve – magas színvonalon, ugyanakkor a mindenkor adott lehetőségekhez rugalmasan alkalmazkodva oldották meg az odaítélés felvetette problémákat.

Két továbbgondolásra érdemes momentum említését tudománypolitikai szempontból feltétlenül fontosnak tartunk. Az első abból a sajnálatos körülményből fakad, hogy költ-

ségmentési okokból a rendelkezésre álló keret, az odaítélhető ösztöndíjak mennyisége drasztikusan apad. 1998-ban 344, 1999-ben 181 kerülhetett odaítélésre, 2000-ben végül is 150 lett az elnyerhető ösztöndíjak száma. Ha ezeket a tényeket összevetjük a Széchenyi Professzori Ösztöndíj és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriumainak együttes ülésén leszögezett megállapításokkal, s ha hozzávesszük a Széchenyi Professzori Ösztöndíj átszervezéséről, várható csökkentéséről szóló híreket, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy itt a magyarországi ösztöndíjrendszer egészét érintő kérdésekről is szó van. A Széchenyi Professzori Ösztöndíj körüli viták, az átszervezés szándéka még akkor is aggodalomra okot adó mozzanatok, ha ma már világos, hogy az ösztöndíjban részesülők köre túlméretezettnek bizonyult. Ennek a keretnek a csökkentése együtt kell, hogy járjon a posztdoktori ösztöndíjak, s különösen a Bolyai-ösztöndíj keretének felemelésével.

A kibontakozás irányait kell keresnünk az eddigi tanulságokból. S ez az a második momentum, amire fentebb utaltunk. Továbbra is abból kell kiindulnunk, hogy az ösztöndíjakra változatlanul igen nagy szükség van. Az ösztöndíj genetikus tartozéka a kutatói életformának, a kutató tudóssá válás, a kutatói pályán való megmaradás biztosításának egyik alapvető eszköze. Ösztöndíjak létesítése és fenntartása az állami tudománypolitika természetes kötelessége. S nem csupán általában ösztöndíjak alapítására, hanem olyan átgondolt és kiépített teljes állami ösztöndíjrendszerre van szükség, amelyben a különböző ösztöndíjak egymásra épülve, egymást kiegészítve alkotnak folyamatos és szerves egészet a felsőoktatási tanulmányi ösztöndíjaktól kezdve a PhD- (predoktori) és a posztdoktori ösztöndíjakon keresztül a kutató-professzori ösztöndíjakig. Ennek a tudománypolitikailag átgondolt teljes rendszernek igazán hatékony működtetéséhez, a jövő évezred felkészült, nemzetközi mérce szerint is magas színvonalon álló kutatói társadalmának kialakítása érdekében mindenekelőtt két igen fontos sajátossággal kell rendelkeznie: 1.) nyilvánosság és átláthatóság, összehangolt ösztöndíj-politika, 2.) olyan összegű ösztöndíjak, amelyek lényegesen meghaladják a mindenkori létminimum jelenlegi egy-kétszeresét.

Szükség van továbbá – kiváltképpen a fent vázolt működőképes ösztöndíjrendszer kiépítése esetén – az ösztöndíjak hierarchiájában az egyes stipendium fajták helyének világos meghatározására, feladatuk-hivatásuk és profiljuk egyértelmű megfogalmazására.

A Bolyai-ösztöndíj, úgy tűnik az első fordulók után, a csökkenő lehetőségekre is tekintettel megtalálja funkcióját és kialakítja acélét: mindenekelőtt azon, még a 40. életévüket be nem töltött fiatal kutatók támogatását vallja feladatának, akik tudományos fokozattal rendelkező, már érett, esetenként akár vezető kutatók, s akik tudományos pályájukon a következő döntő jelentőségű állomás felé tartanak: akadémiai doktori disszertáció benyújtására készülnek. A Bolyai-ösztöndíj így képes bizonyos folyamatosságot biztosítani tudományos fokozat elnyerésétől az MTA doktora tudományos cím megszerzéséig.

A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriuma már e rövid időszakban is bizonyos mértékig hagyományteremtő törekvéseket bontakoztatott ki. Ez az igyekezete messzemenően találkozott a pályázatot nyert kutatók igényével és helyeslésével, s hozzájárult egyfajta Bolyai-ösztöndíjas-tudat kifermálódásához. A fiatal kutatók legtöbbje határozottan büszke arra, hogy a Bolyai-ösztöndíjasok köréhez tartozhat. Erősítette bennük ezt a tudatot az általuk is megfelelőnek és színvonalasnak tartott elbírálás, az ösztöndíj elnyerését dokumentáló oklevél és annak országos találkozózn, ünnepélyes keretek között való átadása, az a körülmény, hogy tudományos beszámolóik szakmai értékelését követően a legjobb eredményeket elérők a Magyar Tudomány Napján előadásokat tarthattak, és az is, ahogyan a Kuratórium elnöke a Széchenyi Ösztöndíjat elnyert – ma már – egykori bolyaisokat levélben köszöntötte és búcsúztatta.

Az ösztöndíjasok jelezték, hogy érdemesnek tartanak olyan Bolyai-sorozat indítását, amelyben legújabb kutatásaik eredményeit évente egy kötetben publikálhatnák.

Körmendi Sándor — Stier Miklós